

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНА СПРАВА

УДК 069.51:739.5](477.53)

*Т.К. Кондратенко**Н.Г. Кондратенко**Р.В. Прохвато*

ЦІКАВІ ЗБРОЯРСЬКІ АРТЕФАКТИ НАПОЛЕОНІВСЬКОЇ ЕПОХИ

Стаття присвячена дослідженню окремих зразків стрілецької та холодної зброї періоду російсько-французької війни 1812 р. із колекційного зібрання Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Наведено новий атрибутивний опис шести вибраних зразків – двох пістолетів, мушкетона, двох шабель і тесака. Проаналізовано еволюційний шлях цих видів озброєння у контексті воєнних подій початку XIX ст., джерела їх надходження та музейний провенанс предметів. Особливу увагу зацікавлено на зростаючому експозиційному потенціалі різних видів зброї як способу створення музейного нарративу.

Ключові слова: російсько-французька війна 1812 р., шабля, тесак, пістолет, мушкетон, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

Святкування 250-річчя від дня народження класика української літератури І.П. Котляревського (1769–1838) привернуло увагу до історичних подій, тісно пов'язаних з його біографією. Серед них – французько-російська війна 1812 р., яка залишила помітний слід у долі цієї непересічної особистості.

Епоху наполеонівських воєн (1796–1815) справедливо називають однією із визначних подій в історії країн Західної Європи кінця XVIII – початку XIX ст., коли молода французька буржуазія, очолена генералом Наполеоном, почала боротьбу за переділ світу. Чи не наймогутнішим супротивником у ній «імператору усіх французів» вбачалась Російська імперія, до складу якої входили значні європейські території, у тому числі й Україна [1, с. 55].

Українське питання у війні 1812 р. стало об'єктом вивчення ряду сучасних дослідників: О. Захарчука, О. Гуржія, І. Печенюка та ін. Свою увагу вони сконцентрували на висвітленні самих воєнних подій, участі у них українців та розгляду різноманітних аспектів українського питання у світлі тогочасної європейської політики. При цьому дослідження зброярських артефактів епохи дещо відійшли на другий план і заслуговують більш ретельної уваги.

У музейних зібраннях країн-учасниць цього військового конфлікту до наших днів збереглися як визначні зразки зброї та військових обладунків, що були виготовлені відомими майстрами і належали відомим військовим діячам, так і традиційна армійська зброя, яка також являє значний інтерес для дослідників.

У колекційній збірці зброї Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського представлені зразки армійської холодної і вогнепальної зброї, що перебували на озброєнні сторін російсько-французького конфлікту 1812 р. і були збережені нащадками учасників цих подій

у дворянських маєтках Полтавщини, а згодом різними шляхами потрапили до музейного зібрання [2, с. 79].

Стаття представляє результати вивчення саме таких зброярських артефактів. Метою дослідження було з'ясування історії надходження зразків до колекції музею, встановлення їх зброярських характеристик для складання уніфікованих паспортів, вивчення можливостей експонування та використання у музейній діяльності.

Головною силою російської армії у воєнних подіях 1812–1815 рр. були піхотні частини, що складали дві третини особового складу. Піхотний полк складався з 2201 солдатів і офіцерів, з яких 1800 були озброєні піхотними рушницями [3, с. 19–20]. Оснащення армії вогнепальною зброєю мало ряд унікальних особливостей. Перш за все, на момент початку війни у військових частинах разом із новою зброєю на озброєнні знаходились рушниці ще 1700 року випуску, які завдяки значному запасу міцності і гарному догляду були цілком боєздатними. На озброєнні піхотинців перебувало чимало трофейних рушниць англійського, австрійського, голландського, пруського, французького виробництва. Конструктивно вони мало відрізнялись між собою, бо всі були оснащені стандартним кремінним замком. Проте складність експлуатації зброї крилася у різноманітності калібрів рушниць (у 1809 р. їх нараховували двадцять вісім: від 13,7 до 22 мм) та неможливості налагодити централізоване забезпечення армії боеприпасами. Покращило ситуацію введення єдиного стандарту у 1805 р., за яким калібр усіх гладкоствольних рушниць і пістолів мав складати 17,78 мм. Однак, мала потужність військових заводів Російської імперії й відчутна близькість війни диктували необхідність продовження імпорту зброї провідних європейських виробників [3, с. 20–23].

Слід відмітити найголовнішу відмінність підходів до озброєння тогочасних армій більшості європейських країн від сучасних. У XIX ст. кожен рід військ мав своє особливе озброєння, тоді як зброя сучасних армій максимально уніфікована. Рушниці піхотинців, гусарів, кірасирів, драгунів, егерів при однаковій конструкції відрізнялися вагою, довжиною, наявністю штика, а головне – величиною порохового заряду.

Крім гладкоствольних зразків, у військових частинах уже досить поширеною була більш точна і дальнобійна нарізна зброя – штуцери, карабіни, мушкетони, які переважно побутували у кавалерійських частинах [4, с. 116–117].

У музейному зброярському зібранні період наполеонівських воєн представлений, в основному, зразками озброєння російської кавалерії. Остання традиційно складала значну частину збройних сил Російської імперії, адже вона постійно протистояла таким країнам, як Туреччина з могутньою кіннотою, та й значні степові й лісостепові простори держави вимагали наявності оперативно-ма-

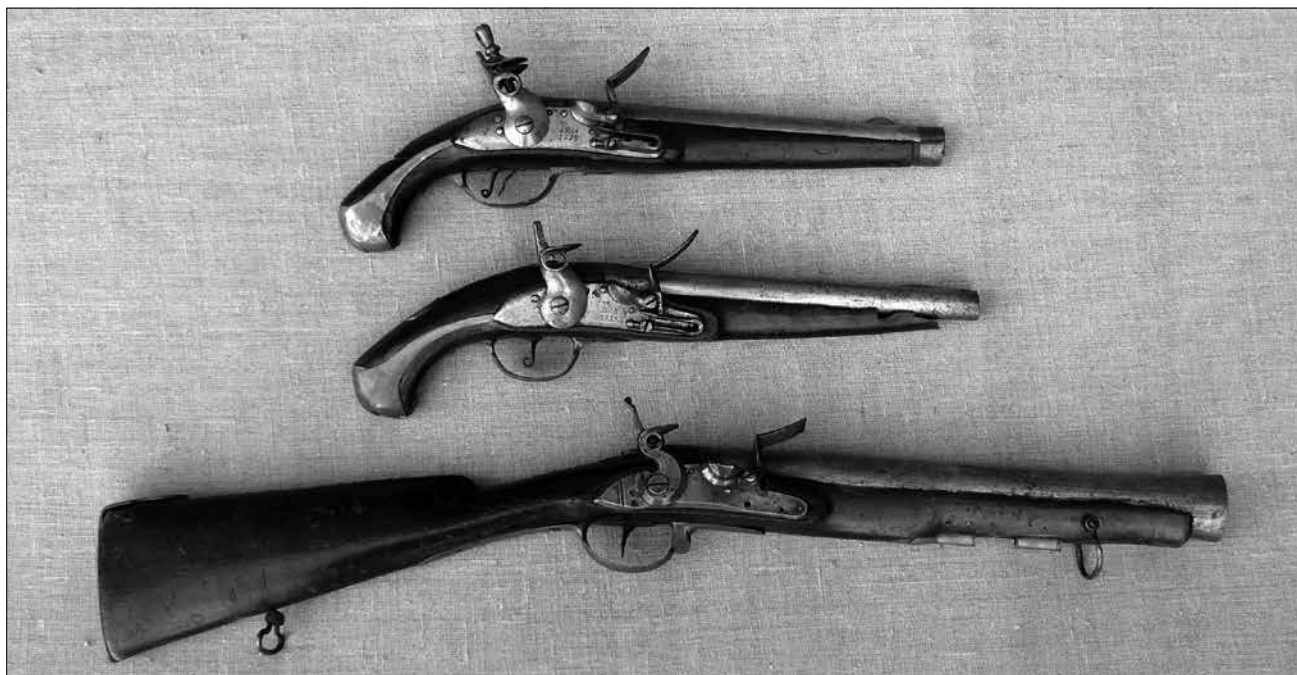

Рис. 1. Кавалерійські пістолети та мушкетон початку XIX ст.
з колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського

неврового військового формування.

Серед зразків російської кавалерійської зброї найперше привертає увагу пара кремінних пістолетів з добре збереженими атрибутивними ознаками, які дозволяють визначити їх як пістолети солдатські (кавалерійські) зразка 1809 р.

ПКМВК 3370 36 107. Пістолет солдатський (кавалерійський) зразка 1809 р. Російська імперія. 1813 р. Тульський збройовий завод.

Сталь, бронза, дерево, кування, різьблення, гравіювання. Загальна довжина 435 мм, довжина ствола 260 мм, калібр 17,7 мм. Ствол сталевий, круглий, гладкий, з технологічними клеймами у верхній частині. До ложі кріпиться масивним латунним надульним кільцем. Прицільне пристосування у вигляді закругленої латунної мушки біля дула. Замок кремінний, батарейний. Порохова полицка латунна, оснащена кришкою з вигнутим гладким кресалом. Курок з бойовим і запобіжним взводом. Замкова личинка «Г»-подібної форми. На замковій полицці з лицьового боку клеймо Тульського збройового заводу та гравіюваний напис: «Тула 1813». Спускові скоба і гачок латунні.

Ложа масивна, виготовлена з коричневого полірованого дерева, з довгою, до дульного зрізу, цівкою. Шомпольний вхід відсутній. Руків'я масивне, заокруглене, із латунним потиличником, викінченим двома «вусами» з боків. На ложі зверху кріпиться латунний щиток овальної форми з вензелем імператора Олександра I.

Стан збереження: загальне забруднення, подряпини, втрачений щиток з імператорським вензелем.

Пістолет ПКМВК 3593 36 311 має гірший стан збереження: крім загального забруднення, подряпин, сколень на дереві, спостерігаються втрати надульного кільця та частин замка.

Російські улани і гусари мали по два таких пістолети, які носили у спеціальних сумках з накидками, приторочених до сідла зліва і справа. Заряди і шомпол зберігались окремо у спеціальній коробці-«лядунці». Використовувались пістолети у якості допоміжного оснащення, бо були призначені для ближнього бою (до 20 кроків). Цікаво, що важкий потиличник цієї зброї часто прислужувався у рукопашному бою у якості кастета [5, с. 133].

Певну цікавість становлять так звані перероблені зразки стрілецької зброї цього часу. Вони набули значного поширення після розгортання військових дій у 1812 р. і виготовлялися провідними збройовими заводами Росії: Тульським, Сестрорецьким та Іжевським. Крім цього, ремонт та монтаж стрілецької зброї з наявних вітчизняних, імпортованих та трофейних зразків виконували Петербурзький, Московський та Київський арсенали [6, с. 163–164]. Таку різномірну зброю тривалий час виробники і ремонтники постачали діючій армії під найменуваннями: «исправленные починкой французские в собственном виде в ореховых ложах» або «таких же точно прусских ружей, австрийских, голландских, шведских и английских, в собственном и русском виде, переделочных, переправочных и собранных из различных частей» [4, с. 117].

Саме до останніх належить музейний гладкоствольний гусарський мушкетон для стрільби дробом або картечню на короткі відстані.

ПКМВК 3628 36 346. Мушкетон кавалерійський перероблений. Західна Європа – Російська імперія. Перша третина XIX ст.

Сталь, бронза, дерево, кування, різьблення. Загальна довжина 780 мм, довжина ствола 442 мм, діаметр розтруба 45 мм. Ствол сталевий, в казенній частині восьми-

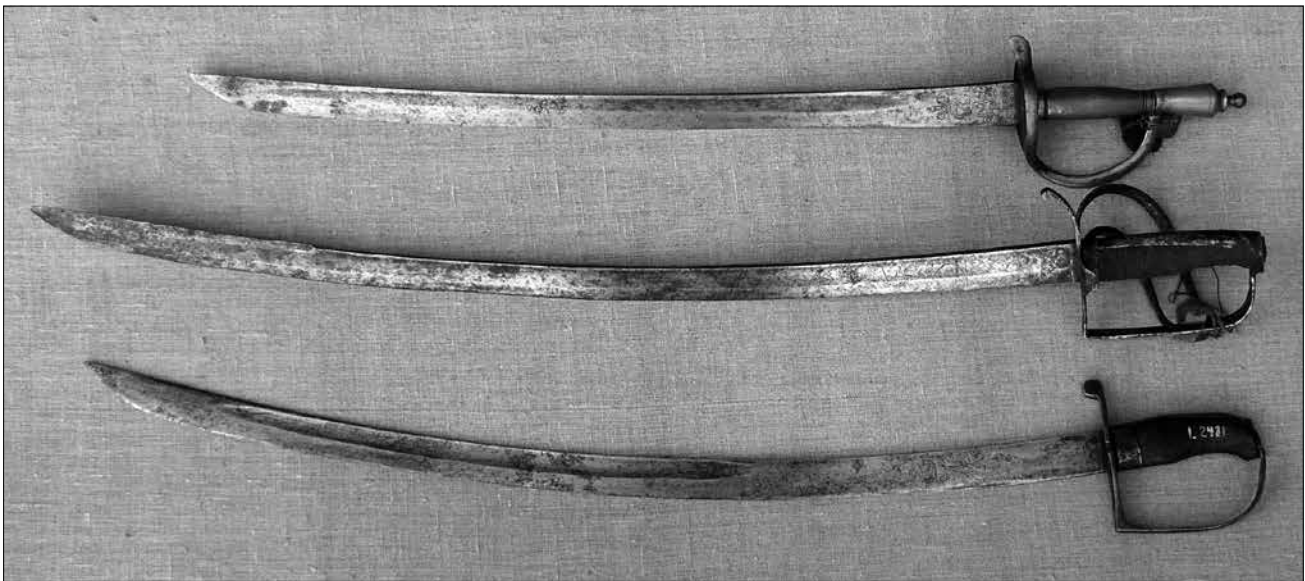

Рис. 2. Піхотний тесак та кавалерійські шаблі початку XIX ст.
з колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського

гранний, далі – круглий, гладкий, з розширеним овальним розтрубом. До ложі кріпиться масивними гвинтами. Прицільні пристосування відсутні. Замок кремінний, батарейний. Замкова дошка без атрибутивних ознак.

Ложа масивна, дерев'яна, чорного кольору, з довгою, до дульного зрізу, цівкою. Шомпольний вхід латунний, короткий, розміщений біля дула. Приклад масивний, із латунним потиличником, з двома масивними гвинтами кріплення. На стволі, скобі та шомпольному кріпленні помітні стерті технологічні клейма. Стальна скоба – «погон» для носіння на плечовому ремені – відсутня.

Стан збереження: загальне забруднення, численні подряпини, втрати частин кремінного замка, фрагментів ложі, шомпола.

У Західній Європі мушкетони у якості військової зброї з'явилися у XVII ст., спочатку – на флоті (тромблони), пізніше – у кавалерії. У російській армії набули поширення у XVIII ст. На початку війни з наполеонівською Францією у кавалерійських полках використовувався гусарський мушкетон зразка 1812 р. [7].

Не менш цікавими виявились колекційні зразки армійської холодної зброї.

ПКМВК 3819 36 523. Шабля легкокавалерійська зразка 1798 р. Російська імперія. Кінець XVIII – початок XIX ст.

Сталь, кування, гравіювання. Загальна довжина – 895 мм, довжина клинка – 790 мм, довжина руків'я – 105 мм, ширина клинка біля руків'я – 32 мм. Клинок сталевий, слабо вигнутий, однолезовий, з коротким долом. На п'яті клинка – вензель російського імператора Олександра I «AI» під короною. Ефес закритого типу із білого металу. Руків'я дерев'яне з металевою муфтою, спинку руків'я вкриває металева планка. Гарда утворена захисною дужкою, яка під прямим кутом переходить у хрестовину. Кінець хрестовини розширений та заокруглений.

Стан збереження: загальне забруднення, на клинку простежуються осередки корозії, на лезі невеликі щерблення. На гарді подряпини, корозія. Перехрестя та обмотка руків'я втрачені, піхви відсутні.

Легкокавалерійська шабля зразка 1798 р. перебувала на озброєнні більшості частин до 1812 р., проте використовувалась й під час закордонного походу російської армії [8, с. 15].

Російські кавалерійські шаблі конструктивно майже не відрізнялись від західноєвропейських, що перебували на озброєнні у другій половині XVIII ст. Так, російська легкокавалерійська шабля зразка 1809 р. з колекції музею є аналогом баварської шеволежерської (уланської) солдатської шаблі зразка 1788 р. [9, с. 36, 39]. Однак, важливо й те, що цей конкретний зразок можемо віднести також до «переробленої» зброї.

ПКМВК 3419 36 153. Шабля легкокавалерійська зразка 1809 р. з клинком другої половини XVIII ст. Російська імперія. Кінець XVIII – початок XIX ст.

Сталь, кування, гравіювання. Загальна довжина – 925 мм, довжина клинка – 790 мм, довжина руків'я – 135 мм, ширина клинка біля руків'я – 32 мм. Клинок сталевий, слабо вигнутий, однолезовий, з одним широким долом. Бойовий кінець (елмань) дволезовий, розширений. На п'яті клинка з обох боків присутній рослинно-геометричний візерунок. На клинку з правого боку – вензель російської імператриці Катерини II «EA II» під короною та напис «THUSSAR». На клинку зліва зображений вершник із занесеною вгору рукою з шаблею.

Ефес закритого типу із білого металу. Утворений руків'ям та гардою з трьома захисними дужками. Спинку руків'я вкриває металева планка, що переходить у голівку з ромбовидною накладкою. Гарда з передньою дужкою, яка під прямим кутом переходить у хрестовину, а також боковими дужками. Із внутрішнього боку хрестовина роз-

ширюється у невеликий загнутий догори щиток. Кінець хрестовини загнутий донизу та закруглений.

Стан збереження: загальне забруднення, на клинку осередки корозії, на лезі невеликі щерблення. На гарді помітні подряпини, корозія. Піхви та темляк відсутні.

До «переробленої» зброї періоду російсько-французького конфлікту 1812 р. відносимо наявний у збірці російський солдатський тесак зі сталевим односичним клинком, т. з. «шпага з тесачним клинком», який за ефесом може бути датований як зразок 1807 р. Однак, клинок тесака має ознаки більш раннього виробництва: дату – 1783 р. та вензель російської імператриці Катерини II.

Для досліджуваного музейного предмета, вірогідно, був використаний клинок піхотного солдатського тесака зразка 1756 року, який знаходився на озброєнні в російській армії до 1796 р. Виробник – Тульський збройовий завод, який до 1817 р. був основним виробником не лише вогнепальної, а й холодної армійської зброї в Російській імперії. Клинок зброя тульського виробництва клеймувалось протягом XVIII ст. написом «ТУЛА» на п'яті з одного боку клинка і роком випуску з іншого боку, що простежується на досліджуваному зразку [10].

Тесак зразка 1807 р. використовувався нижніми чинами піхоти до 1817 р. Гостра нестача клинкової зброї у воєнний час змусила виробника використати клинок застарілого на той час зразка, поєднавши його з новим ефесом. Зразки комбінованої клинкової зброї початку XIX ст. – не рідкість. Вони зберігаються у багатьох музейних колекціях. Наприклад, тесак із такою ж комбінацією ефесу і клинка знаходиться у зібранні Тульського державного музею зброї (м. Тула, Росія) [11, с. 97].

ПКМВК 3450 36 181. Тесак російський піхотний солдатський зразка 1807 р. з клинком піхотного солдатського тесака зразка 1756 р. Російська імперія. 1783–1817 рр.

Сталь, кування, гравіювання. Загальна довжина – 820 мм, довжина клинка – 640 мм, ширина клинка у центральній частині – 35 мм.

Клинок слабо вигнутий, однолезовий, з одним широким долем. Бойовий кінець загострений з обох боків. На клинку зліва – вензель російської імператриці Катерини II «EA II» і дата «1783», з правої сторони – аналогічний вензель та напис: «ТУЛА».

Ефес із жовтого металу, закритого типу. Утворений руків'ям із конічною голівкою, викінченою краплеподібною гайкою та гардою. Руків'я з правої сторони оздоблене повздовжніми нахиленими рельєфними жолобками, лівий бік – гладкий. Гарда утворена захисною дужкою, що відходить від гайки руків'я і плавно переходить у фігурну (серцевидну) хрестовину. Кінець хрестовини з розширенням. На захисній дужці нанесені нерозбірливі клейма інспекторської перевірки.

Стан збереження: загальне забруднення, на клинку простежуються осередки корозії, робочий край має численні невеликі щерблення. На гарді помітні подряпини,

тріщина, злущення покриття. Піхви та темляк відсутні.

Досліджуваний тесак відрізняється нестандартними розмірами – за загальноприйнятою класифікацією загальна довжина цього виду зброї в Російській імперії не перевищує 780 мм, тоді як музейного тесака – 820 мм. Такі розбіжності, швидше за все, можна пояснити гібридним характером зброї.

Усі розглянуті вище зразки армійської зброї періоду російсько-французької війни 1812 р. належать до доведеної колекції музею, побували в евакуації разом з іншою зброєю, відправленою у 1941 р. до м. Уфа (Росія) та були реєвакуйовані у 1946 р. [12, арк. 34–42]. Встановити шлях надходження предметів до музейного зібрання не вдалося через відсутність фондово-облікової документації, практично втраченої у роки Другої світової війни. Можемо лише припустити, що, як і більшість такої зброї, вони надійшли у якості подарунків музею від полтавців у період 1891–1918 рр. або були врятовані музейниками з поміщицьких садиб, зруйнованих у вирі Української революції 1918–1921 рр. [13, с. 86–87].

Описана зброя має значний експозиційний потенціал і не раз використовувалась у виставковій роботі, тривалий час була окрасою розділу експозиції, присвяченій подіям 1812 р. Прийшов час переосмислити акценти її експонування, виявити нові можливості, що відповідали б історичним реаліям.

ДЖЕРЕЛА

1. Печенюк І. Український внесок у розгром армії Наполеона. *Військово-історичний альманах*. 2012. Число 1 (24). С. 55–66.
2. Кондратенко Т.К., Прохватолю Р.В. Дві кремінні мисливські рушничі XVIII ст. зі зброярської збірки в Полтаві. *Михайло Рудинський і Полтавський музей* : зб. наук. пр. / відп. ред. Супруненко О.Б. Полтава : Дивосвіт, 2017. С. 79.
3. Шпаковский В. «Звучал булат, карточ визжала...» оружие 1812 года URL: https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=28908. С. 19–23.
4. Маркевич В.Е. Ручное огнестрельное оружие. СПб. : ООО «Издательство «Полигон», 2005. 496 с.
5. Максимов Ю. Анализ конструктивных и эксплуатационных особенностей русского и кавказского кремневых пистолетов начала XX века. *Альманах «История оружия»*. 2008. № 1. С. 133.
6. Богданов Л.П. Русская армия в 1812 году. Москва : Военное издательство Министерства обороны СССР, 1979. С. 163–164.
7. Пинк И.Б. Гусарский мушкетон образца 1812 г. URL: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Pink.pdf>.
8. Оружие из дворянских усадеб В.С. Храповецкого, Воронцовых-Дашковых, Трегубовых в собрании Владимиро-Суздальского музея-заповедника / сост. Петрова Е.П. Владимир, 2011. 64 с.
9. Кулинский А.Н. Русское холодное оружие военных, морских и гражданских чинов 1800–1917 годов. СПб. : ТОО «Матик-Пресс», 1994. 184 с.
10. Изготовление клинкового холодного оружия на Тульском оружейном заводе в XVIII – XIX ст. URL: <http://goodcoins.su/antic/orugie/tulaklin.htm>.
11. Пинк И. Б. Тесак пехотный солдатский образца 1807 г. *Военно-исторический журнал «Воин»*. 2003. № 12. С. 97.
12. Опис зброї, реєвакуйованої з м. Уфа. Чорнові матеріали про колекцію зброї Полтавського краєзнавчого музею. Робочий архів науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, арк. 34–42.
13. Кондратенко Н. Г. Французький годинник з кочубейського маєтку. *Михайло Рудинський і Полтавський музей* : зб. наук. пр. / відп. ред. Супруненко О.Б. Полтава : Дивосвіт, 2017. С. 86–87.

Kondratenko T.K., Kondratenko N.H., Prokhvatilo R.V. Interesting weapon artifacts of the Napoleon epoch

The article is dedicated to research of separate samples of small arms and bladed weapon of the French-Russian War of 1812-1815 from the

Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum collection. Mainly museum weapon gathering consists of weaponry samples of Russian cavalry, which traditionally was noticeable part of Russian Empire armed forces. It can be explained by constant clash with countries like Turkey with strong horse cavalry.

New attributive description of six chosen samples – two pistols, blunderbuss, two sabers and backsword – are given. Main difference in arming of European troops in those time and modern armies should be mentioned. Each kind of troops in the 19th century had its own type of weapon, while weapon of modern armies are strictly unified.

Both pistols are attributed as 1809 model soldierly (cavalry), produced at Tula Weapon Plant in 1813. Cavalry remade blunderbuss composed from details from the Western Europe and Russian Empire, that was quite ordinary for arm manufacturing of the French-Russian War period, is also described. Samples of army bladed weapon – cavalry sabers of 1798 and 1809 Models are rather interesting. Both of them were produced in Russian Empire, though the second one is equipped with earlier blade that can be dated to the second half of the 18th century. The gathering of weapon observed in the article is completed by Russian infantry soldierly backsword of 1807 Model with blade of infantry soldierly backsword of 1756 Model.

Evolution of these weapon types in the context of military events of the early 19th century, sources of their coming and museum provenance of museum objects are analyzed. Separate attention is paid to growing exposition potential of various weapon as a way to create museum narration.

Key words: the French-Russian War, saber, backsword, pistol, blunderbuss, the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum.

REFERENCES

1. Pecheniuk, I. (2012) Ukrainysky vnesok u rozhrom armii Napoleona [Ukrainian implement into Napoleon's Army defeat]. *Viiskovo-istorychnyi almanakh – Military-historic Almanac*, 1 (24), p. 55–56. [In Ukrainian].
2. Kondratenko, T. K., Prokhvatilo, R. V., Suprunenko, O. B. (Ed.) (2017). Dvi kreminni myslyvski rushnytsi XVIII st. zi zbroiarskoi zbirky v Poltavi [Two flint hunting rifles of the 18th c. from the Poltava weapon collection]. *Mykhailo Rudynskiy and Poltava Museum*. Poltava: Dyvosvit. [In Ukrainian].
3. Shpakovskij, V. «Zvuchal bulat, kartech vizzhala...» oruzhie 1812 goda [“Damask spoke, canister screamed...” weapon of 1812]. *History illustrated*, pp. 19–23. URL: https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=28908. [In Russian].
4. Markevych, V. E. (2005). *Ruchnoe ognestrel'noe oruzhie. [Hand small arms]*. St. Petersburg : OOO "Izdatel'svo "Poligon". [In Russian].
5. Maksimov, Yu. (2008). Analiz konstruktivnyh i ekspluatatsionnyh osobennostej russkogo i kavkazskogo kremnevnyh pistoletov nachala XX veka. [Analysis of constructional and exploitation peculiarities of Russian and Caucasian flint pistols of the early 20th century]. *Almanakh Istoriiya oruzhiya – Weapon History Almanac*, 1. [In Russian].
6. Bogdanov, L. P. (1979). *Russkaya armiya v 1812 godu. [Russian army in 1812]*. Moscow: Voennoe izdatel'stvo Ministerstva Oborony SSSR. pp. 163–164. [In Russian].
7. Pink, I. B. *Gusarskiy mushketon obrazca 1812. [Hussar blunderbuss of model 1812]*. Retrieved from: <http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Pink.pdf>. [In Russian].
8. Petrova, E. P. (Ed.) (2011). *Oruzhie iz dvoryans'kih usadeb V. S. Hrapoveckogo, Voroncovykh-Dashkovykh, Tregubovykh v sobranii Vladimiro-Suzdal'skogo muzeya-zapovednika. [Weapon from aristocrat estates of V. S. Hrapovetskiy, the Vorontsov-Dashkovs, the Trehubovs in gathering of the Vladimir-Suzdal Museum: catalogue]*. Vladimir. [In Russian].
9. Kulinskij, A. N. *Russkoe holodnoe oruzhie voennyh, morskikh i grazhdanskikh chinov 1800–1917 godov. [Russian bladed arms of military, naval and civil ranks of 1800–1917]*. St. Petersburg : TOO "Magik-Press". [In Russian].
10. Izgotovlenie klinkovogo holodnogo oruzhiya na Tul'skom oruzhejnom zavode v XVIII – XIX st. [Producing of bladed weapon at Tula Weapon Plant in the 18th – 19th cc.]. Retrieved from: <http://goodcoins.ru/antic/oruzhie/tulaklin.htm>. [In Russian].
11. Pink, I. B. (2003). Tesak pekhotnyj soldatskiy obrazca 1807 g. [Infantry soldierly backsword of 1807 model]. *Voienno-istoricheskij zhurnal "Voin" – Military-historic magazine "Warrior"*, 12. [In Russian].
12. Description of weapon re-evacuated from Ufa City. Materials about weapon collection in the Poltava Local Lore Museum. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum, pp. 34–42. [In Ukrainian, unpublished].
13. Kondratenko, N. H. (2017) *Frantsuzskiy hodnynyk z kochubeivskoho maietku [French clock from the Kochubei estate]*. *Mykhailo Rudynskiy and Poltava Museum*. Poltava: Dyvosvit, pp. 86–87. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 069.02:908+7.038.53:77

О.С. Сулима

ПОВОРОТИ ДОЛІ ФОТОГРАФА А.М. ПАВЛОВИЧА ТА ПОЛТАВСЬКИЙ МУЗЕЙ

У статті проаналізована тематична складова фотографічної колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського – світлина уродженця Полтави, фотомитця Анатолія Миколайовича Павловича (1880–19?). Висвітлена взаємодія фотографа з Природничо-історичним музеєм Полтавського губернського земства під час його відрядження до Полтавської губернії у 1907–1908 рр. Зокрема, ним були виготовлені на замовлення полтавських музейників копії гравюр Х.Г.Г. Гейслера до праць дослідника П.С. Палласа, що зберігалися у Чернігівському музеї. Також подаються короткі відомості про поштові картки Общини Святої Євгенії, ілюстровані видами Полтави, видруковані за світлинами Анатолія Миколайовича. Введено до наукового обігу невідомі фотодокументи, виготовлені А.М. Павловичем, – стереопари з видами Криму 1912 р.

Ключові слова: світлина, А.М. Павлович, колекція, стереоскопія, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.

Тривалий час найпоширенішими носіями історичних відомостей були малюнки та тексти, але від моменту своєї появи у XIX ст. фотографія відразу ж починає претендувати на роль одного з найдостовірніших інформаційних носіїв, оскільки характеризує різні аспекти соціального життя: документ епохи, пам'ять поколінь, досягнення науки й техніки, свідчення майстерності фотографа. Універсальна дефініція була сформована на поч. XX ст. у «Малому енциклопедичному словнику» Ф.А. Брокгауза та І.А. Єфрона: «Фотографія – світлопис, мистецтво отримувати і зафіксувати зображення предметів, користуючись хімічною дією світлових променів» [1, с. 190б].

Як засіб документування (фіксації осіб, подій тощо) світлина стають престижним предметом спочатку домашніх колекцій заможних верств, а згодом і широкого загалу. Поступово фотографія, як документ епохи, починає цікавити дослідників (істориків, мистецтвознавців, бібліографів та ін.). Створюються великі збірки фотоматеріалів у бібліотеках, музеях, різноманітних товариствах, громадських і церковних організаціях. Не став виключенням і Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства (назва Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського до 1920 р.). Фактично від початку заснування 1891 р. у закладі почала формуватися фотографічна збірка, яка щороку поповнювалася завдяки експедиційній діяльності співробітників або подарункам добродіїв [2, с. 24]. На сьогодні у фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (далі ПКМВК) знаходиться великий масив фотоматеріалів – понад 13 тис. одиниць зберігання.

Захоплення глядачами магічною точністю зображення «найменших деталей» природних та міських ландшафтів на світлинах призвело до масового розміщення натурних фотографічних видів на поштових листівках кінця XIX – початку XX ст. Справжнім майстром натурної фотозйомки був Анатолій Миколайович Павлович – уродженець Полтави, який став відомим на теренах Російської імперії.